

A Study of the Historical Factors Influencing Relations between the US and the Islamic Republic of Iran in the US Withdrawal from the JCPOA

Sara Asadi ¹ Reza Eltiaminia ²

Research Article

Introduction

Events such as geopolitical developments in the Southwest Asia region after the Cold War, changes in the global and regional power system and the emergence of new opportunities for the United States on the international stage, naive optimism towards these developments and the failure to adopt a serious and effective strategy to neutralize the country's national security threats, as well as some administrative, economic and executive bottlenecks and inadequacies in the country over the past few decades, led to agreements with Western governments to lift sanctions, one of the most important of which was the Joint Comprehensive Plan of Action or JCPOA. The purpose of writing this research is to examine the historical causes that influenced the formation of the mentality of the two actors (Iran and the United States) in the international arena. The main question of the present research is what historical factors caused the formation of the mentality of the two actors in the international arena from each other and the withdrawal of the United States from the JCPOA and ultimately the military aggression of the United States against Iran? It seems that factors such as; The historical actions of the United States before the Islamic Revolution of Iran, such as its involvement in the coup of August 19, 1953, and years of influence in Iran, the colonization of the mind and the colonial and imperialist approach of the West and the United States, and its support for the Zionist regime and its expansionist ambitions, led to a wave of change in the Islamic Republic of Iran's approach towards the United States and serious reactions against this country. The importance of this research also lies in the fact that if the historical factors influencing the interpretation and perception of the two countries are examined with a retrospective view, one can act better in relation to the actor in question. It should also be remembered that these interpretations are subject to change and are not a fixed factor.

Received:
6 November
2024**Revised:**
15 July 2025**Accepted:**
18 July 2025**Published:**
20 July 2025

PP. 91-108

1. M.A graduated in Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran. (Correspondence)
Email: sara75asadi@gmail.com Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0003-4907-7762>

2. Associate Professor, Department of Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran.
Email: eltyam81@yahoo.com ORCID ID: 0000-0002-8551-7310

Research Methodology

This study uses a qualitative-descriptive design based on document analysis. Primary data include official Iranian statements, policy guidelines, and strategic speeches; secondary sources include government and think tank reports, peer-reviewed articles, and media coverage. Finally, the data are interpreted and analyzed based on constructivism theory and approach.

Results & Discussion

From the perspective of this research, the historical factors that have been influential in shaping and shaping the interpretation and mentality of the two countries of Iran and the United States of each other throughout history are: a) The influence of the United States of America in Iran during the second Pahlavi regime b) The change in the approach of the two countries of Iran and the United States towards each other after the Islamic Revolution c) America's efforts to support the Israeli regime and the Islamic Republic of Iran's support for resistance groups.

Regarding the first case, after World War II, the United States of America cleverly defended Iran's independence and territorial integrity due to its access to Iran's energy resources and the dispossession of its competitors. This support also extended to the United Nations and the Security Council. US-Iranian relations expanded during the Pahlavi period after World War II. This was also due to the all-out competition between the United States and the Soviet Union in the global arena. Following the decline in British power due to the economic problems imposed on it following the heavy losses of World War II, the country reduced its influence in Iran in particular and the Middle East in general, and the United States filled this gap well during the Cold War and increased its influence on Iran.

As for the second variable; After the victory of the Islamic Revolution, the approach of Islamic Iran towards the United States in general changed seriously, and throughout the relations from the beginning of the revolution to the present day, the approach of confrontation and confrontation with the Islamic Republic of Iran by this country, the United States of America, has continued. From this country's point of view, Islamic Iran is a threatening entity and a serious danger against the regional interests of this country and the existing order of the international system in general. Ultimately, the main goal of this country is to change the Iranian government and transform it into a government with normal behavior in accordance with its wishes.

And Finally the third variable; after the victory of the Islamic Revolution, based on a new foreign policy that was based on the negation of any kind of domination and subjugation, the foreign policy of the Islamic Republic of Iran was directed towards supporting the axis of resistance. The close security dependencies between the axis of resistance and the Islamic Republic of Iran have been intertwined ever since. Perhaps the main reason for this can be found in religious and cultural factors, this close security connection is such that weakening the axis of resistance is equal to undermining the security of the Islamic Republic of Iran.

In general, supporting resistance groups and confronting the Israeli regime became a factor that fueled the coldness of relations between the Islamic Republic of Iran and the United States. Factors such as the reflection of the Islamic Revolution in Iran, in addition to the coldness of relations, also prompted the United States to seek to weaken the Islamic Republic of Iran in order to protect its interests.

With the victory of Donald Trump, the Republican President of the United States of America, the foreign policy of the United States of America was formulated in a different way in relation to Iran. Donald Trump, with his relative benefit view of the JCPOA, always criticized the previous administration of the United States of America, Barack Obama, and finally withdrew from this agreement without any fear.

Conclusion & Suggestions

Perhaps the withdrawal of the United States from the JCPOA and the cooling of relations between the two international actors can be traced back to the historical past and the interpretations of the two countries of each other. The influence of the United States of America dates back to before the Pahlavi and Qajar eras, when the Russians and the British were competing with each other over Iran's resources, and the Iranian rulers were looking for a third force to end this competition. With the arrival of the American Morgan Schuster at a time after the constitutionalization, Americans were officially allowed to enter Iran. Diplomatic support for Iran in World War I and World War II increased their influence in Iran. After World War II, and the marginalization of the British presence in the Middle East due to the costs of World War II, a power vacuum was created, and the Americans were able to fill this power vacuum well. Filling this vacuum increased American influence in Iran. This influence led to the overthrow of the Mossadegh national government in a coup on August 18, 1953, with the cooperation of the American and British intelligence agencies, and the return of Mohammad Reza Shah Pahlavi to the throne. Overall, the West and the United States, given the strategic importance of the Middle East and its vital and sensitive areas, are pursuing various geopolitical plans to control this region and other regional and trans-regional competitors. Therefore, The JCPOA seemed to be a plan to lift sanctions and keep war away from Iran, as well as to protect Western interests in the West Asian region. However, however, since it threatened the security of Iran and had wide-ranging dimensions, it was not feasible. Another reason for the failure of the JCPOA was that the West did not fulfill any of its commitments.

Key Words: United States of America, Islamic Republic of Iran, Western Sanctions, JCPOA, Constructivism

تأملی بر عوامل تاریخی تاثیرگذار بر روابط ایالات متحده و جمهوری اسلامی ایران در خروج آمریکا از برجام

سارا اسدی^۱ رضا التیامی نیا^۲

چکیده

رویدادهایی مانند تحولات ژئوپلیتیک در منطقه جنوب غرب آسیا پس از جنگ سرد، دگرگونی در نظام جهانی و منطقه‌ای قدرت و پدید آمدن فرصت‌های جدید برای آمریکا در صحنه بین‌الملل، خوش‌بینی سیاسی نسبت به این تحولات و عدم اتخاذ راهبردی جدی و موثر برای خنثی کردن تهدیدات امنیت ملی کشور و همچنین برخی تنگناها و نارسایی‌های اداری، اقتصادی و اجرایی در کشور در طول چند دهه گذشته منجر به توافقاتی با دول غربی برای برداشته شدن تحریم‌ها شد که یکی از مهمترین این توافقات، برنامه جامع اقدام مشترک یا برجام بود. هدف از نگارش این پژوهش بررسی علت‌های تاریخی تأثیرگذار در شکل‌گیری ذهنیت دو بازیگر (ایران و آمریکا) در عرصه بین‌الملل است. سوال اصلی پژوهش این است که چه عوامل تاریخی باعث شکل‌گیری ذهنیت دو بازیگر عرصه بین‌الملل از یکدیگر و خروج ایالات متحده آمریکا از برجام و نهایتاً تجاوز نظامی آمریکا به ایران شد؟ به نظر می‌رسد عواملی چون؛ کنش‌های تاریخی ایالات متحده آمریکا قبل از انقلاب اسلامی ایران همچون دخالت در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و سال‌ها نفوذ در ایران، استعمار ذهن و رویکرد استعماری و امپریالیستی غرب و آمریکا و حمایت از رژیم صهیونیستی و توسعه طلبی‌های این رژیم، موجب تغییر رویکرد جمهوری اسلامی ایران در قبال ایالات متحده آمریکا و واکنش‌های جدی بر علیه این کشور شد. روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع علمی فضای مجازی است.

واژگان کلیدی: ایالات متحده آمریکا، جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌های غرب، برجام، سازه‌نگاری

مقاله علمی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۸/۱۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۴/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۴/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۴/۲۹

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران، (نویسنده مسئول)

Email: sara75asadi@gmail.com Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0003-4907-7762>

۲. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

Email: eltyam61@yahoo.com Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-8551-7310>

مقدمه

رفتار و برداشت بازیگران عرصه بین‌الملل اغلب در گرو پیشینه ارتباطی است که آنها با یکدیگر داشته‌اند. خروج ایالات متحده آمریکا از برجام در دوره دونالد ترامپ نیز از این موضوع مستثنی نیست. گذشته تاریخی روابط میان ایالات متحده آمریکا و جمهوری اسلامی ایران تفسیری از یکدیگر در ذهنیت دو کشور شکل داده و واکنش‌های امروز دو کشور را از این وقایع رقم زده است. به راستی عوامل تاثیرگذار تاریخی در خروج ایالات متحده آمریکا از برجام شامل چه موارد تاریخی است؟ اهمیت این پژوهش نیز به این موضوع برمی‌گردد که چنانچه عوامل تاریخی تأثیرگذار در تفسیر و برداشت دو کشور با نگاهی تاریخی بررسی شود می‌توان در رابطه با بازیگر مورد نظر بهتر عمل نمود و این موضوع را نیز باید به یاد داشت که این تفسیرها قابل تغییر است و عاملی ثابت نیست. در این نوشتار با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع اینترنتی و کتابخانه‌ای در چهارچوب رهیافت سازه‌انگاری با نگاهی تاریخی، عوامل تاثیرگذار در خروج ایالات متحده آمریکا از برجام را به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌دهیم. الف) نفوذ ایالات متحده آمریکا در ایران در دوران حکومت پهلوی دوم ب) تغییر رویکرد دو کشور ایران و آمریکا نسبت به یکدیگر پس از انقلاب اسلامی ج) تلاش آمریکا برای حمایت از رژیم اسرائیل و حمایت جمهوری اسلامی ایران از گروه‌های مقاومت در غرب آسیا.

۱- ادبیات پژوهش

با توجه به این که در خصوص خروج ایالات متحده آمریکا از برجام پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است و این پژوهش‌ها نیز بیشتر بر عوامل حقوقی خروج این کشور از برجام و یا صرفاً بر دوره ریاست جمهوری دونالد ترامپ تاکید کرده‌اند، پژوهش حاضر می‌کوشد از منظری تاریخی عوامل مؤثر در خروج ایالات متحده آمریکا در چارچوب رهیافت سازه‌انگاری را مورد بررسی قرار دهد. در ادامه برخی از پژوهش‌های انجام گرفته در خصوص خروج ایالات متحده آمریکا از برجام را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

زمانی و نیاکویی (۱۳۹۸)، در مقاله «خروج ایالات متحده آمریکا از برجام» با تاکید بر این که ترامپ و کابینه‌اش تأثیر بسزایی در صورت‌بندی سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا و روابط با جمهوری اسلامی ایران داشته‌اند، تهدید ادامه‌دار جمهوری اسلامی ایران علیه منافع آمریکا و شرکای آن کشور مذکور را از عوامل اصلی خروج دونالد ترامپ از برجام دانسته است. با خواندن این مقاله متوجه می‌شویم که نویسندگان نگاهی جزئی به گذشته دارند و بیشتر ترامپ و کابینه‌اش را عامل اصلی تاثیرگذار در خروج ایالات متحده آمریکا از برجام می‌دانند.

صالحی (۱۳۹۸)، در مقاله «بررسی ماهیت سیاسی و حقوقی خروج ایالات متحده آمریکا از برجام» معتقد است برجام حاصل تلاش‌های طولانی است و تبدیل آن به یک قطعنامه شورای امنیت، اهمیت آن را دوچندان می‌کند با خروج ترامپ از برجام در واقع یک رژیم بین‌المللی مبتنی بر اصل احترام متقابل نقض و مورد تخطی قرار گرفته است. این تخطی درحالی است که این توافق مورد التزام منشور سازمان ملل و بطور کلی حقوق بین‌الملل بوده است. نقض برجام علاوه بر این که می‌تواند تهدیدی برای صلح و امنیت جهانی باشد بر بی‌اعتمادی کشورها به دیپلماسی و پیمان‌های تسلیحاتی هسته‌ای و به‌طور کلی تنش‌های منطقه‌ای و اعتبار معاهدات بین‌المللی دامن زده است.

پاول کر و کنت کاتزمن (۲۰۱۸)، در پژوهشی با عنوان «توافق هسته‌ای ایران و خروج آمریکا» با اشاره به برنامه جامع اقدام مشترک بین قدرت‌های پنج به علاوه یک تاکید ویژه‌ای بر محدودیت‌های برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران با این توافق داشته و تاکید می‌کنند که با این توافق این محدودیت‌ها تضمین شد تا جمهوری اسلامی ایران از برنامه هسته‌ای خود در مسیر صلح‌آمیز بهره‌برداری کند. برخلاف باراک اوباما که از برجام دفاع همه‌جانبه می‌کرد، ترامپ مدعی بود که برجام دست جمهوری اسلامی ایران را بسیار برای فعالیت‌های منطقه‌ای باز می‌گذارد. ترامپ با همین بهانه از برجام خارج ولی اعضای دیگر با ترامپ مخالفت کردند. به‌طور کلی مقاله در مورد سیر روند مذاکرات هسته‌ای و جزئیات آن و واکنش‌های ایرانیان و قدرت‌های جهانی پس از خروج ایالات متحده آمریکا از برجام می‌باشد و بیشتر جنبه روایتی از برنامه هسته‌ای و اتفاقات آن دارد. اما در مورد علت‌های تاریخی و ذهنیت و برداشت دو بازیگر یعنی جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا از یکدیگر سخنی به میان نیاورده است.

۲- چارچوب نظری پژوهش

در اوایل دهه ۱۹۸۰ قرن بیستم شاهد ارائه طرحی نو برای مطالعه واقعیت پدیده‌ها و رفتارهای بین‌المللی هستیم که حد فاصل میان نظریه‌های تبیینی و تاسیسی قرار می‌گیرد و از آن با عنوان سازه‌انگاری یاد می‌شود (Krami, 1384: 27). سازه‌انگاری، مبتنی است بر هستی‌شناسی‌ای است که واقعیات اجتماعی را نتیجه توافق و باور کنش‌گران می‌داند. در اینجا بر نقش تکوینی عوامل فکری یا معنایی تاکید می‌شود که جهان مادی را نیز معنادار می‌سازد. عبارت دیگر، کارگزاران یا کنش‌گران اجتماعی بر اساس مجموعه‌ای از عادت‌ها، دستورالعمل‌ها، رویه‌ها، واژگان و ... به واقعیت‌های اجتماعی شکل می‌دهند و پژوهشگران این عادت‌ها و تحولاتشان را مطالعه می‌کنند. این رویه - های کنش‌گران منفرد و جمعی در طول زمان ساختارها را به عنوان «الگوهای نهادینه‌ای از نظم اجتماعی که زمینه تاریخی را منعکس می‌سازند» قوام می‌بخشند، تولید و بازتولید می‌کنند یا تغییر می‌دهند و خود نیز با همان ساختارها قوام می‌یابند (Klotz, 1995: 356).

الکساندر ونت یکی از نظریه‌پردازان صاحب‌نام در این حوزه نظری، در مقاله خود تحت عنوان «آنارشی آن چیزی است که دولت‌ها از آن می‌فهمند»، معتقد است که هر فردی فقط به یک هویت خاص محدود نمی‌شود، بلکه هم‌زمان می‌تواند از هویت‌های مستقلی برخوردار باشد. برای نمونه؛ یک فرد می‌تواند هویت یک برادر، یک پدر، یک دانشجو، یک معلم را داشته باشد. این هویت در نتیجه برخوردهای اجتماعی که افراد در جامعه خود و تعریفی که فرد از موقعیت خود دارد شکل می‌گیرد. تفسیر بازیگران از دیگری و همچنین تعریف خود و موقعیت خود باعث ایجاد هویت فرد می‌گردد (Went, 1992: 398-399).

الکساندر ونت، دولت‌ها را نیز همانند افراد می‌داند که در برخورد با یکدیگر هویت و منافع و رفتار آن‌ها شکل می‌گیرد. در واقع این هویت، منافع و رفتار بازیگران در برخورد و تفسیر بین‌ذهنی آن‌ها صورت‌بندی می‌شود. ذکر این نکته لازم است که این تفسیر قابل تغییر می‌باشد. در نهایت، نتیجه این تفسیر و برداشت بازیگران عرصه بین‌المللی از برخورد با یکدیگر شکل‌گیری سه فرهنگ کانتی صلح‌جویانه، هابزی جنگ‌طلبانه و لاکی رقابتی است (Daneshnia, 2015: 98).

به طور کلی این مکتب نگاهی آمیخته و ترکیبی از مادی گرایی و معناگرایی می باشد، به عبارت دیگر وجود عامل معنوی در کنار عامل مادی عاملی شده تا نگاه این مکتب به عوامل ذهنی و معنایی جمع شود و شکل گیری هویت و منافع بازیگران و حتی کنش آن‌ها را تحت تاثیر تفسیر و عوامل معنایی و ذهنی بازیگران بداند. الکساندر ونت با انتقاد از نظریه های مادی گرا، معتقد است این نظریات خود را به مادی گرایی محدود کرده اند و از عوامل معنایی غافل مانده اند. الکساندر ونت معتقد است این عوامل معنایی صرفاً ذاتی نیستند بلکه در برخوردهای بازیگران با یکدیگر و تفسیر آن‌ها از یکدیگر شکل می گیرد (Moshirzadeh, 2004: 119).

در ادامه، عوامل تاریخی که در صورت بندی و شکل گیری تفسیر و ذهنیت دو بازیگر از یکدیگر در طول تاریخ تاثیر گذار بوده است را برمی شماریم و سپس بر پایه نظریه سازه انگاری به توضیح آن‌ها می پردازیم. الف) نفوذ ایالات متحده آمریکا در ایران در دوران حکومت پهلوی دوم ب) تغییر رویکرد دو کشور ایران و آمریکا نسبت به یکدیگر پس از انقلاب اسلامی ج) تلاش آمریکا برای حمایت از رژیم اسرائیل و حمایت جمهوری اسلامی ایران از گروه های مقاومت.

۳- عوامل تاثیر گذار بر تفسیر دو بازیگر ایران و آمریکا

۳-۱) نفوذ ایالات متحده آمریکا در ایران در دوران حکومت پهلوی دوم

در این قسمت به لحاظ تاریخی، مروری مختصر بر نفوذ ایالات متحده آمریکا در ایران خواهیم داشت. پیشینه روابط دو کشور ایران و ایالات متحده آمریکا به دوران قاجار و دقیقاً به زمانی که دو قدرت روسیه و انگلیس نفوذ و رقابت خود را بر سر منافع ایران گسترش داده بودند، برمی گردد در آن مقطع زمانی امریکایی ها در ایران بود تا از این طریق بتواند کشور را از رقابت انحصاری روس ها و انگلیس ها نجات دهد (Borhani, 2015: 3).

بعد از مشروطیت و تشکیل حکومت مشروطه تصمیمی مبتنی بر استفاده از متخصصان آمریکایی برای ایجاد اصلاحات اقتصادی گرفته شد. در نهایت متخصصان امور مالی آمریکایی به سرپرستی مورگان شوستر به ایران آمد تا اصلاحاتی را در امور مالی اقتصادی ایران ایجاد کند، شوستر به دلیل سنگ اندازی های انگلیسی ها و همچنین روس ها ناچار به ترک پست خود و خروج از ایران گشت. پس از جنگ جهانی اول آمریکایی ها با رفتاری که از خودشان نشان دادند خود را در دل ایرانیان جا کردند. آمریکایی ها با انتقاد از قرارداد ۱۹۱۹ و پشتیبانی از ایران در ورسای (کنفرانسی که پس از جنگ جهانی اول برگزار شد) نفوذ خود را در اذهان ایرانیان دو چندان کردند. البته ذکر این نکته لازم است که هدف پشت پرده آمریکایی ها از این انتقادات و حمایت ها، در واقع گرفتن به دست آوردن سهمی از منابع نفتی ایران بود (Borhani, 2015: 4-5).

بعد از جنگ جهانی دوم ایالات متحده آمریکا به دلیل دسترسی به منابع انرژی ایران و خلع ید رقبای خود، از استقلال و تمامیت ارضی ایران به شکل زیرکانه ای دفاع می کرد. این پشتیبانی تا سازمان ملل و شورای امنیت نیز کشیده شده بود. روابط ایالات متحده آمریکا و ایران در زمان پهلوی دوم بعد از جنگ جهانی دوم گسترش یافت. این موضوع هم به دلیل وجود رقابت های همه جانبه آمریکا و شوروی در عرصه جهانی بود (Jafari Valadani and Pirhadi, 2016: 9-10) در پی کاهش قدرت انگلیس به دلیل مشکلات اقتصادی که در پی خسارت های فراوان جنگ دوم جهانی بر آن تحمیل شده بود، این کشور نفوذ خود را در ایران به طور اخص و به طور کلی بر خاورمیانه کاهش داد و آمریکا این خلا را در

دوره جنگ سرد به خوبی پر کرد و نفوذ خود را بر ایران نیز افزایش داد. در نتیجه این نفوذ بود که دولت ملی مصدق توسط این قدرت و با همکاری انگلیس سر پا شد تا دوباره مهره موردنظر خود یعنی محمدرضا شاه را بر کشور ایران حاکم و به سلطنت خود بازگرداند. شاه بعد از کودتای بیست و هشت مرداد، بازگشت خود به سلطنت را مدیون ایالات متحده آمریکا می‌دانست و با سیاست موازنه مثبت بیش از پیش به این کشور نزدیک شد و در این روند ایالات متحده نفوذ آشکار خود را برای چندین دهه بر کشور ایران ادامه داد (Jafari Valadani and Pirhadi, 2016: 10).

رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای نیز در سخنرانی‌های خود به صورتی شیوا به موضوع سرنگونی دولت مصدق و نفوذ آمریکا بر ایران اشاره داشته‌اند. ایشان با تاکید بر اینکه غرب تجربه‌هایی را در طول تاریخ برای ما ایجاد کرده و ما باید با عقل خود از این تجارب استفاده کنیم تاکید داشته‌اند که: «رضاخان را غربی‌ها بر ما تحمیل کردند، بیست سال آن استبداد و دیکتاتوری عجیب و غریب و بی‌نظیر، بعد غربی‌ها محمدرضا شاه را بر این کشور تحمیل کردند مردمی که نقش نداشتند، غربی‌ها نشستند و گفتند ایشان به جای پدرش باشد. بعد غربی‌ها به او کمک کردند تا بتواند یک حکومت ملی را سرنگون کند، غربی‌ها خودشان مستقیماً در کودتای بیست و هشت مرداد ۱۳۳۲ حکومت مصدق که یک حکومت ملی بوده، کاری به اعتقاد مصدق ندارم، بالاخره یک حکومت ملی بود سرنگون کردند. غربی‌ها در این کشور ساواک را راه انداختند به‌عنوان وسیله‌ای برای سرکوب» (khamenei.ir, 2016).

یکی دیگر از عوامل موثر بر روابط خارجی ایران عصر پهلوی با آمریکا به جهت‌گیری سیاست خارجی آمریکا حول دو ایده ناسیونالیسم مثبت و سیاست مستقل ملی از اوایل دهه ۱۳۴۰ برمی‌گردد. بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، سیاست موازنه مثبت تحت عنوان ناسیونالیسم مثبت که داری سابقه دیرینه در روابط خارجی کشور بود بر سیاست خارجی کشورمان حاکم گردید و جایگزین سیاست موازنه منفی شد. یکی از دلایل این جهت‌گیری، پایان مرحله بی‌ثباتی در نظام بین‌الملل و استقرار نظام دوقطبی آشتی‌پذیر، اوج‌گیری جنگ سرد، بازدارندگی یک‌جانبه و طرح اجرای انتقام گسترده توسط آیزنهاور و دالس بود. از نظر شاه هرکس فکر ناسیونالیسم منفی یا موازنه منفی را مطرح و تبلیغ می‌کرد باید او را مضمون و مشکوک شمرد و از نظر وی، سیاست موازنه منفی، سیاست بی‌طرفی منفی بود. دو عنصر اساسی ناسیونالیسم مثبت یکی مقاومت در برابر تهدیدات شوروی و امنیت در گرو پیوند با غرب است. از نظر محمدرضاشاه پهلوی، پیوند با غرب بهترین راه‌حل رفع خطر تهاجم و تهدید شوروی بود (Azghandi, 2020: 41-47).

بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ از نظر اقتصادی نیز نفوذ ایالات متحده آمریکا بر ایران دو چندان گشت. با آنکه صنعت نفت ملی گشته بود اما با توافقی که ایران در کنسرسیوم انجام داده و متعهد شده بود که به مدت بیست و پنج سال نفت خود را به کشورهای آمریکا، انگلیس، هلند و فرانسه بفروشد، در آن مقطع زمانی تولید نفت ایران افزایش چشمگیری یافت اما درآمدهای حاصل از نفت نیز دوباره به جیب ایالات متحده آمریکا بازمی‌گشت تا صرف خرید تسلیحات آمریکایی گردد. گسترش روابط صنعتی نیز باعث افزایش بیش از پیش ایالات متحده آمریکا در ایران می‌شد. به‌طور کلی بعد از کودتای بیست و هشت مرداد و بازگرداندن محمدرضا شاه به سلطنت، به دلیل بحران‌های مالی که در دوران مصدق و تحریم ایران ایجاد گشته بود پشتیبانی‌ها و کمک‌های مالی آمریکا به ایران سرازیر گشت، این کمک‌های مالی کمک شایانی بر محکم کردن جای پای آمریکا چه از لحاظ اقتصادی و چه از لحاظ سیاسی در ایران بود. ذکر این نکته لازم است که آمریکایی‌ها به دلیل جلوگیری از نفوذ سوسیالیسم شوروی در ایران به سمت افزایش نفوذ صنعتی و رابطه

اقتصادی با ایران حرکت کردند تا ایران به سمت شوروی یعنی رقیب ایالات متحده آمریکا در مقطع زمانی جنگ سرد و فضای دوقطبی گرایش پیدا نکند (Jafari Valadani and Pirhadi, 2016: 87-95).

روس‌ها هم در این دوره (ناسیونالیسم مثبت) سیاست همزیستی، جنگ تبلیغاتی و پرهیز از افزایش تنش را در پیش گرفتند. شاه، اصل ناسیونالیسم مثبت و اتحاد با غرب را از طریق دادن امتیازات اقتصادی، نظامی و مشارکت و هم‌پیمانی نظامی و اقتصادی با غرب، آمریکا و اسرائیل دنبال کرد. سیاست ناسیونالیسم مثبت ایشان سیاست موازنه مثبت یک‌جانبه بود. محمدرضا پهلوی در دهه ۴۰ تا پایان حکومت خود سیاست مستقل ملی را با تکیه بر عناصر داخلی و خارجی زیر دنبال کرد؛ اتکا به نیروی ماورایی و اسطوره‌های تاریخی تحکیم دیکتاتوری و دموکراسی صوری، تقویت نظامی‌گری و توانمندی نظامی و اتکا به آمریکا به عنوان قدر حامی. وی معتقد بود در خاورمیانه، ایران تنها کشوری است که می‌توانست به عنوان قدرت بازدارنده، با کمک گرفتن از نیروهای مسلح، هرگونه ناآرامی که در تعارض با منافع استراتژیک غرب و اسرائیل است را مهار یا نابود کند. پهلوی معتقد بود دخالت و تجاوز به خاک ایران توسط شوروی را جهان غرب تحمل نخواهد کرد چون ایران مهم‌ترین منطقه راهبردی غرب آسیا و شاه‌کلید دنیا است، لذا آمریکایی‌ها مجبورند به دفاع از ما وارد عمل شوند. اما پهلوی نگفت که همین غرب در جنگ جهانی اول و دوم در اشغال ایران نهایت جنایت و ددمنشی خود را نشان داد و در طول حیات سیاسی غرب و قاجار به‌طوری‌جلی بخش‌های زیادی از ایران را تجزیه کردند. همین غربی‌ها و شوروی بودند و حتی در سال ۱۹۷۵ نیز طرح تجزیه ایران نیز توسط آمریکا و غرب کاملاً جدی دنبال شد و این سیاست تجزیه ایران عمدتاً توسط آمریکا و اسرائیل همچنان ادامه دارد و برای نابودی تمامی زیرساخت‌های ایران از هیچ تجاوز و جنایتی دریغ نکردند (Azghandi, 2020: 47-59).

۲-۳- تغییر رویکرد دو کشور ایران و آمریکا نسبت به یکدیگر پس از انقلاب اسلامی

پیروزی انقلاب اسلامی، تغییراتی بنیادی در موقعیت آمریکا در منطقه غرب آسیا به وجود آمد، برخی از مهمترین آنها عبارتند از: از دست دادن پایگاه‌های استراق‌سمع و تعطیل شدن مراکز جاسوسی آمریکا در منطقه، انحلال کامل پیمان سنتو، کاهش حجم صادرات نفت ایران، افزایش قیمت نفت در سطح جهانی، کاهش صادرات کالاهای نظامی و غیرنظامی به ایران، امکان صدور انقلاب اسلامی به سایر کشورهای منطقه، به خطر افتادن موقعیت دولت‌های سلطه‌گر در منطقه، بی‌اعتبار شدن آمریکا در منطقه و ایجاد جو عدم اعتماد در دولت‌های وابسته به غرب، از دست دادن ژاندارم منطقه و شکست سیاست‌های غرب در منطقه، به هم ریختن معادلات سیاسی تنظیم شده قدرت‌های بیگانه برای منطقه (Elahi, 2017: 273).

همان‌طور که در قسمت قبل اشاره شد تفسیر و ذهنیت ملت ایران به دلیل سال‌ها نفوذ و دخالت‌های مختلف چون کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و گرفتن امتیازاتی چون کاپیتولاسیون باعث ایجاد تفسیر و ذهنیتی منفی در حافظه تاریخی ملت ایران از ایالات متحده آمریکا گشت. پس از انقلاب اسلامی نتیجه این حافظه منفی تاریخی و تفسیر را در تغییر رویکرد جمهوری اسلامی ایران در برابر ایالات متحده آمریکا شاهد هستیم. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بطور کلی رویکرد ایران اسلامی در برابر ایالات متحده تغییری جدی کرد و در طول روابط از ابتدای انقلاب تا به امروز رویکرد رویارویی و مقابله با جمهوری اسلامی ایران توسط این کشور یعنی ایالات متحده آمریکا ادامه داشته است. از نظر این کشور، ایران اسلامی

یک واحد تهدیدکننده و خطر جدی بر علیه منافع منطقه‌ای این کشور و به‌طور کلی نظم موجود سیستم بین‌الملل به شمار می‌آید. در نهایت هدف اصلی این کشور تغییر حکومت ایران و تبدیل آن به یک حکومت با رفتار عادی مطابق با میل خود می‌باشد (Jafari movahed, 2015: 110-111).

شاید اندیشه استکبارستیزی که در دیدگاه بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران وجود داشت، از تفسیرهای منفی که در گذشته و حافظه تاریخی ملت ایران از سال‌ها نفوذ ایالات متحده آمریکا در دوره پهلوی دوم باقی مانده بود، سرچشمه گرفته باشد. پیروزی انقلاب اسلامی هم‌زمان است با دو قطبی بودن نظام بین‌الملل و رقابت‌های شرق و غرب، امام خمینی (ره) در آن مقطع زمانی عدم هرگونه وابستگی شرق و غرب را در دستور کار خود قرار داده بودند و اشاره داشتند که تا زمانی که تمام وابستگی‌ها به تمام ابرقدرت‌های شرق و غرب قطع شود ما بر علیه مستکبرین مبارزه خود را ادامه خواهیم داد (khamenei.ir, 2016).

بنیان‌گذار انقلاب اسلامی ایران اندیشه مبارزه با مستکبرین را محدود به مرزهای ملی نمی‌دانستند و آن را امری فراملی در نظر می‌گرفتند که همه مستضعفان جهان را در بر می‌گیرد و به همین دلیل ایشان تأکید ویژه‌ای بر صدور انقلاب اسلامی به سایر ملل جهان داشتند، تا از یوغ استکبار مستکبرین رهایی یابند. ایشان پیرو این موضوع می‌فرمایند «ما انقلابمان را به تمام جهان صادر می‌کنیم چراکه انقلاب ما اسلامی است و تا بانگ لاله‌الله محمد رسول‌الله بر تمام جهان طنین نیفتند مبارزه هست و تا مبارزه در هر جای جهان علیه مستکبرین هست ما هستیم» (khamenei.ir, 2016).

حافظه تاریخی ماندگار ملت ایران در دخالت آمریکا در کودتای بیست و هشت مرداد ۱۳۳۲ همچنین سال‌ها نفوذ و امتیازات اقتصادی همانند امتیازات نفتی و سیاسی چون کاپیتولاسیون و اکنش‌های جدی ملت ایران را پس از انقلاب اسلامی به دنبال داشت. به‌طور کلی می‌توان گفت شاید تسخیر سفارت آمریکا در بهمن‌ماه سال پنجاه و هفت بدست دانشجویان پیرو خط امام و اکنشی بود به کنش‌های قبلی ایالات متحده آمریکا در دوره رژیم پهلوی، اهدافی که ایالات متحده آمریکا دنبال می‌کرد از جمله؛ مقابله با انقلاب اسلامی و تلاش برای جلوگیری از صدور این اندیشه به دیگر کشورها، بخصوص کشورهای محافظه‌کار و پناه دادن به شاه همه و همه عوامل تشدید خصومت بین این کشور و ایران اسلامی است. قبل از انقلاب نیز نفوذ بیست و پنج ساله در ایران و دخالت در امور داخلی کشور ایران از جمله کودتای بیست و هشت مرداد ۱۳۳۲ و بازگرداندن محمدرضا شاه پهلوی به سلطنت خود نمونه‌هایی از این دخالت‌های تاریخی آمریکا و ایجاد ذهنیت بد و منفی بین ملت ایران و ماندگاری در حافظه تاریخی ملت ایران بوده است. نتیجه و واکنش تمامی این عوامل یادشده در نهایت موجب شد تا دانشجویان پیرو خط امام به لانه جاسوسی حمله و آن‌جا را به تسخیر خود درآورند، بنابراین، واکنش دانشجویان پیرو خط امام به کنش قبلی ایالات متحده آمریکا برمی‌گردد (Hossein zadeh, 2008: 157).

پیروزی انقلاب اسلامی مردم ایران در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، نتیجه سال‌ها مبارزه مداوم بر ضد ظلم و جور رژیم حاکم، ایستادگی و مخالفت در برابر گسترش نفوذ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قدرت‌های بیگانه در این کشور بود. پیروزی انقلاب اسلامی و ایجاد جمهوری اسلامی، مخالفت و دشمنی قدرت‌های بزرگ و وابستگان آنها را برانگیخت. این دشمنی و مخالفت به شکلهای مختلف ظاهر شد. آنها سعی کردند از طریق رخنه، خرابکاری، ترور، کودتا، بایکوت، محاصره، ایجاد جو فشار و عدم اعتماد، تشویق و ترغیب جدایی‌طلبی، ایجاد اغتشاشات داخلی و سرانجام حمله نظامی توسط دولت بعث عراق، آمریکا و اسرائیل، انقلاب اسلامی را سرکوب و یا حداقل آنرا از اهداف اصیل خود منحرف کنند (الهی،

۱۳۹۶). که البته به علت ایمان راسخ و مقاومت مردم مسلمان و همچنین رهبری هوشمندانه کشور، هیچ یک از این ترندها موثر نیفتاد.

۳-۳- تلاش آمریکا برای حمایت از رژیم اسرائیل و حمایت جمهوری اسلامی ایران از گروه‌های مقاومت

شاید جای تعجب باشد که چرا ایالات متحده آمریکا از زمان تاسیس رژیم اسرائیل رغم به این که این رژیم همواره ناقض حقوق بشر و ناقض حقوق مورد پذیرش جامعه بین‌المللی بوده است، از آن حمایت کرده است. پاسخ این سوال در عین سادگی پیچیده است. در زمان جنگ سرد رژیم اسرائیل، سوریه را که در بلوک شرق قرار داشت را به‌طور جدی کنترل می‌کرد، رژیم صهیونیستی از سلاح‌های آمریکایی در جنگ‌های خود استفاده می‌کند که این مزیتی برای آزمایش سلاح‌های آمریکایی محسوب می‌گردد. سازمان اطلاعاتی رژیم صهیونیستی با گردآوری اطلاعات مورد نیاز ایالات متحده آمریکا کمک شایانی به این کشور می‌کند. در مقطع زمانی جنگ سرد نیز رژیم اسرائیل به دلیل داشتن مزیت هسته‌ای و موشک‌های دوربرد عاملی بازدارنده برای اتحاد جماهیر شوروی به حساب می‌آمد (Institute for Policy Studies, 2002).

موارد فوق از جمله عواملی بودند که ایالات متحده آمریکا را به حمایت از رژیم صهیونیستی سوق می‌داد. جمهوری اسلامی ایران از زمان تاسیس با اندیشه حمایت از مسلمانان و مستضعفین جهان به حمایت از فلسطین و مقابله با اشغال‌گری رژیم اسرائیل پرداخته و در این بین همواره مورد فشار و تهدید متحد اصلی اسرائیل یعنی ایالات متحده آمریکا قرار گرفته است. به‌طور کلی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بر اساس سیاست خارجی جدیدی که مبتنی بر هرگونه نفی هرگونه سلطه‌گری و سلطه‌پذیری ایجاد شده بود مسیر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را به سمت حمایت از محور مقاومت سوق داده شد. وابستگی‌های تنگاتنگ امنیتی بین محور مقاومت و جمهوری اسلامی ایران از آن زمان بیش از پیش در هم تنیده شد. شاید دلیل اصلی آن را بتوان در عوامل مذهبی و فرهنگی جست و جو کرد، این ارتباط تنگاتنگ امنیتی به گونه‌ای است که تضعیف محور مقاومت با خدشه‌دار شدن امنیت جمهوری اسلامی ایران مساوی می‌شود (Adami and Keshavarz, 2015: 16-17). به‌طور کلی حمایت از گروه‌های مقاومت و مقابله با اشغال‌گری رژیم صهیونیستی عاملی شد تا بر سردی روابط جمهوری اسلامی ایران با ایالات متحده دامن بزند. عواملی نیز چون بازتاب انقلاب اسلامی ایران علاوه بر سردی روابط، ایالات متحده آمریکا را بر آن می‌داشت تا برای حفاظت از منافع خود به دنبال تضعیف جمهوری اسلامی ایران باشد. در ادامه بازتاب انقلاب اسلامی ایران و تاثیر این پدیده بر روابط دو کشور را مورد بررسی قرار می‌دهیم. اگر بخواهیم بازتاب و نظریه آن را بطور مختصر تعریف کنیم عبارت است از انقلابی که به طور فراملی تاثیر خود را بر دیگر واحدها بگذارد و تأثیری که بر جای گذاشته است به وضوح قابل رویت باشد. معمولاً با انقلاب‌هایی که از نظر وسعت عظیم و دارای اندیشه‌هایی برون‌مرزی هستند و خود نیز ادعای صادر کردن انقلاب خود را دارند، ویژگی‌های مورد انتظار نظریه بازتاب می‌باشد. ذکر این نکته لازم است که متخصصان آن مقطع زمانی بازتاب آن انقلاب را مورد تأیید قرار دهند (Khorram Shad & et al., 2011: 19-18). انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان انقلابی بزرگ و فراملی، بازتاب گسترده‌ای در سراسر جهان داشت. این انقلاب با ارائه مدلی جدید از انقلاب‌ها بر تغییرات و تحول دیدگاه‌ها نظری در روابط بین‌الملل تأثیر ملموس خود را بر جای گذاشت. ایران اسلامی با ارائه نظریه اسلام سیاسی گامی جدید در نظریه‌های

روابط بین الملل ایجاد کرد و باعث بازگشت دین به عرصه سیاست شد. حمایت و پشتیبانی از گروه‌ها و جنبش‌های اسلامی نیز از دیگر آثار مهم انقلاب اسلامی ایران است (Khorram Shad & et al., 2011: 19-18).

ایالات متحده آمریکا نیز با حمایت و پشتیبانی خود از رقبای جمهوری اسلامی ایران و همچنین استفاده از نیروهای مستقیم نظامی در منطقه خلیج فارس و استفاده از نیروهای واکنش سریعی که در دوره کلیتون ایجاد گشته بود و همچنین نمونه‌هایی دیگر چون حمایت از عراق در جنگ تحمیلی علیه ایران، با هدف و قصد جلوگیری از این بازتاب بر کشورهای متحد ایالات متحده آمریکا بخصوص در منطقه خلیج فارس همواره سیاست تضعیف جمهوری اسلامی ایران را در راستای حفظ این رژیم به خصوص رژیم صهیونیستی در پیش گرفته است. سیاست مقابله با جمهوری اسلامی ایران از اهداف اولویت‌های اصلی ایالات متحده آمریکا بوده و طرح خاورمیانه بزرگ آمریکایی‌ها برای نفوذ ارزش‌های غربی و دموکراتیزه کردن دیگر کشورها نیز از اهداف دیگر این کشور بشمار می‌آید که در دوره‌های مختلف تاریخی به صورت ملموس شاهد آن بوده‌ایم. (Khajeh Sarvi & Khani Arani, 2012: 48-49).

به‌طور کلی منافع و موقعیت آمریکا در منطقه به بهترین نحو در طول سالهای ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ حفظ شد. با سقوط شاه، این موقعیت و پایگاه عالی غرب در منطقه که نقطه ثقل سیاست‌های آمریکا در منطقه و مدیریت تحولات سیاسی و اقتصادی منطقه توسط غرب بود از بین رفت و این پیروزی مردم ایران و عدم توان آمریکا در حفظ رژیم شاه، موجب تحقیر آمریکا شد. انگیزه مهم آمریکا در منطقه غرب آسیا، حفظ کنترل منابع و ثروتهای منطقه، تجزیه کشورهای منطقه، ایجاد دولت‌های ضعیف و وابسته در منطقه غرب آسیا، تامین امنیت و حاشیه راهبردی برای بقای اسرائیل، مهار روسیه، چین و ژاپن از طریق کنترل منابع انرژی منطقه به عنوان یک هرم فشار علیه آنها و جنگ‌های آخرازمانی است.

بوش پدر در سخنرانی خود می‌گفت «بسیاری از آمریکایی‌ها به‌طور غریزی می‌دانند که ما چرا در خلیج فارس درگیر هستیم و در آنجا حضور داریم. آنها می‌دانند که باید کنترل بر منابع نفتی جهان را برای خود حفظ کنیم و اجازه ندهیم در دست صدام (و دیگران) بیفتد. بوش می‌گفت بعد از اخراج عراق از کویت، ما نمی‌خواهیم عراق در آن حد تضعیف شود که خودش هدف تجاوز قرار گیرد (Elahi, 2017: 342). یعنی عملاً بعد از بیرون راندن صدام از کویت، این رژیم سرکش را برای مقابله با ایران و سرکوب نهضت‌های مردمی نگه داشتند و چون آمریکایی‌ها معتقدند که نباید رژیم یا رژیم‌هایی در منطقه آنچنان قدرت یابند که بتوانند منافع قدرت‌های خارجی مسلط بر منطقه نظیر آمریکا و رژیم صهیونیستی را به خطر اندازند. اسرائیل هم برای آمریکا مهم‌ترین پایگاه و خاکریز و سنگر برای تثبیت سلطه غرب بر منطقه، تداوم فروش سلاح، تضعیف کشورهای اسلامی و جلوگیری از نفوذ رقبای آمریکا در منطقه و ضربه به ایران و چین است. اسرائیل مدعی است که ما در خط مقدم دفاع از منافع و امنیت غرب هستیم و در دل خطر هستیم و لذا بدینگونه حمایت دول غربی و بسیاری مردم غرب را جلب کرده است. در ادامه خروج ایالات متحده آمریکا از برجام تحت تاثیر عوامل یاد شده در صورتبندی ذهنیت دو کشور را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۴- برجام و خروج ایالات متحده آمریکا

سردی روابط ایران با ایالات متحده آمریکا به رویدادهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران برمی‌گردد. چنان‌که در قسمت‌های قبلی اشاره شد حمله به سفارت آمریکا و ماجرای گروگان‌گیری سفرای این کشور در ۱۳ آبان ۱۳۵۸،

سردی روابط دو کشور سرعت گرفت و بر خصومت‌های دو کشور افزود، لازم به یادآوری است که واکنش‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران بر علیه ایالات متحده آمریکا به کنش‌های قبلی این کشور از جمله دخالت در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و سال‌ها نفوذ در ایران قبل از انقلاب بازمی‌گردد.

بعد از ماجرای گروگان‌گیری سفرای آمریکا در ایران، تحریم‌ها و فشارهای گوناگون اقتصادی و سیاسی آمریکا بر ایران آغاز گردید. پس از سال‌ها تحریم در دوره ریاست‌جمهوری باراک اوباما در سال ۲۰۱۷ شاهد توافقی هستیم که کارگزاران سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران همگی از این توافق استقبال کردند. شاید سوق داده شدن آمریکا به سمت این توافق به دلیل عدم تأثیر تحریم‌ها و عدم موفقیت در تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران از طریق ابزار فشار و تحریم باشد. در نهایت با توافق هسته‌ای تحت عنوان برجام در ژنو و وین این توافق صورت‌بندی می‌شود. ایران با قصد برطرف کردن سوءنیت دیگر کشورهای غربی نسبت به برنامه هسته‌ای خودش و جلب اعتماد بین‌المللی و همچنین رفع کلیه تحریم‌ها و برداشتن این بار سنگین از دوش خود به سمت این توافق سوق داده می‌شود (Abolhasan Shirazi, 2015: 30-32). با این حال، برجام از نظر حقوقی ایراداتی دارد که در زیر به مهمترین آنها اشاره می‌شود:

اهمیت حقوقی ناشخص (عدم قطعیت در نوع سند): برجام به‌طور دقیق مشخص نمی‌کند که آیا یک معاهده بین‌المللی است یا صرفاً یک توافق سیاسی در ادبیات حقوق بین‌الملل، معاهدات معمولاً دارای عنوان مشخصی مانند پروتکل «کنوانسیون» یا «عهدنامه» هستند. برجام فاقد این عناوین است. مقدمه و بندهای ابتدایی برجام که به تعریف الفاظ و مفهومی‌ها می‌پردازد موجب می‌شود معانی مختلفی از آن تفسیر شود.

عدم وجود ساختار ضمانت اجرایی قوی: مکانیسم‌های ضمانت اجرایی برجام، به‌ویژه برای ایران، ضعیف است. ساختار بازگشت خودکار تحریم‌ها^۱ برای ایران غیرقابل اجرا بود و به گونه‌ای طراحی شده بود که طرف‌های مقابل می‌توانند بدون هیچ ضمانتی به تحریم‌ها بازگردند. بندهای ۳۶ و ۳۷ برجام که مکانیزم حل اختلافات و بازگشت تحریم‌ها را تشریح می‌کند فاقد ضمانت اجرای کافی است.

عدم تعادل در تعهدات طرفین: تعهدات ایران در برجام بسیار دقیق و الزام‌آور است، در حالی که تعهدات طرف‌های دیگر به‌ویژه در زمینه لغو تحریم‌ها مبهم و مشروط است (کلیه بندهای مربوط به تعهدات ایران در حوزه هسته‌ای بخش‌های ۴، ۵ و ۶ و بخش مربوط به لغو تحریم‌ها بخش‌های ۷ و ۸) این مسئله باعث شده که ایران در عمل نتواند از مزایای برجام بهره‌مند شود. اصل «تساوی طرفین در معاهده» و لزوم ایجاد تعادل در تعهدات متقابل رعایت نشده است.

ابهام در تعریف برخی مفاهیم: برخی از مفاهیم کلیدی برجام، مانند «فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای» و «تعهدات حسن-نیت»، به‌طور دقیق تعریف نشده‌اند (بسیاری از بخش‌های فنی و بندهایی که به تفسیر حقوقی و سیاسی نیاز دارند) این ابهام باعث تفسیرهای مختلف و بروز اختلاف میان طرفین است. اصل تفسیر معاهدات به صورت عینی و با توجه به معنای عرفی کلمات و عبارات در آن رعایت نشده است.

عدم پیش‌بینی مکانیزم خروج و خاتمه: برجام به‌طور صریح مکانیزم مشخصی برای خروج یک طرف از توافق یا خاتمه آن پیش‌بینی نکرده است این مسئله باعث شده که خروج آمریکا از برجام با چالش‌های حقوقی و سیاسی فراوانی

^۱ Snapback

مواجهه شود. عدم وجود بند صریح در مورد خروج از برجام اصل «اجازه خروج» از معاهدات و لزوم پیش‌بینی مکانیزم مشخص برای خاتمه توافقات در آن به چشم نمی‌خورد (باقری، ۱۴۰۳).

با پیروزی دونالد ترامپ از حزب جمهوری‌خواه در آمریکا و کابینه او که همواره مواضع تنیدی بر علیه جمهوری اسلامی ایران داشته‌اند، سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا را به گونه‌ای دیگر در رابطه با ایران صورت‌بندی شد. در واقع از زمان پیروزی دونالد ترامپ ایالات متحده آمریکا، تداوم یا توقف روابطش با دیگر کشورها را به شکل گزینشی محدود کرده است. چراکه به حداکثر منافع این دولت می‌اندیشد و همچنین بررسی سود نسبی اولویت اصلی این روابط قرار گرفته است (Zamani & Nia Kouie, 2019: 102-105). دونالد ترامپ، تداوم یا یا قطع روابط با دیگر کشورها و یا نقض قراردادهای بین‌المللی را از حقوق اساسی خود می‌داند و از خارج شدن توافقات و تعهدات بین‌المللی هراسی نداشت. برجام نیز جزو همین قراردادها به حساب می‌آید که ریاست جمهوری آمریکا ایالات متحده آمریکا یعنی دونالد ترامپ با نگاه سود نسبی که به آن داشت همواره دولت قبلی ایالات متحده آمریکا یعنی باراک اوباما را به باد انتقاد می‌گرفت. در نهایت از این توافق بدون هیچ هراسی خارج شد (Zamani and Nia Kouie, 2019: 102-105) شرکای ایالات متحده آمریکا به‌خصوص رژیم صهیونیستی نیز از همواره از افزایش قدرت جمهوری اسلامی ایران نگران بوده‌اند و دل‌نگرانی‌های آمریکایی‌ها نیز با باز شدن دست جمهوری اسلامی ایران و با امضای توافق برجام و نفوذ بیش از پیش جمهوری اسلامی در منطقه افزایش چشمگیری یافته است (Zamani & Nia Kouie, 2019: 106).

رفتار اروپا بعد از خروج آمریکا از برجام نشان از وابستگی اقتصادی و امنیتی و سیاسی اروپا به آمریکا و نیز حاکی از عدم استقلال اقتصادی اروپا بعد از اجرای طرح مارشال برای بازسازی اروپای بعد از جنگ جهانی دوم دارد. لذا یکی از محاسبات اشتباهی که در دولت یازهم در مذاکرت برجام صورت گرفت سیاست و ذهنیت ایجاد اختلاف و تفاوت بین اروپا و آمریکا و تداوم همکاری یک‌طرفه با اروپا بعد از خروج آمریکا از برجام و نیز گنجاندن مکانیسم «اسب بک یا ماشه» در برجام بود. لذا میان غربی‌ها و بین جریانات دموکرات و جمهوری‌خواه در تحریم ایران و فشار و تهدید علیه ایران تفاوتی وجود ندارد. طبق برجام می‌بایست تحریم آیس‌ا تمديد نشود و سال ۲۰۱۶ پایان یابد اما اوباما با تمديد آن مخالفت نکرد. مهمترین نقص برجام در دوره اوباما بود. این تحریم در دوره ترامپ تمديد شد که اثر ملموسی در عدم بهره‌مندی ایران از رفع تحریم بر جای گذاشت. برجام از جهت حقوق و از جهت عدم تعیین هزینه خروج از برجام برای دولتی غربی خصوصاً آمریکا و عدم گرفتن تضمین اجرایی و عدم تصویب آن در مجالس دول اروپایی به عنوان یک تعهد برای همه دول غربی بسیار قابل نقد است. هزینه خروج آمریکا و اروپا از برجام و عدم اجرای تعهدات آنها در برجام برای آنها بسیار

۲. لایحه تحریم ایران و لیبی (Iran and Libya Sanctions Act) یا ایلسا (ILSA) همچنین معرف به قانون داماتو، از لوایح کنگره بود که در سال ۱۹۹۶ تصویب شد و بر شرکت‌هایی که با ایران و لیبی کسب و کار کنند، تحریم اقتصادی اعمال می‌کرد. در ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۶، این لایحه به لایحه تحریم ایران یا آیس‌ا (ISA) تغییر نام داده شد، چرا که دیگر بر لیبی اعمال نمی‌شد. بر اساس متن قانون داماتو این قانون تحریمی هر ۵ سال توسط رئیس‌جمهور آمریکا تمدید می‌شود. تاکنون این قانون سه بار (در سال‌های ۲۰۰۱، ۲۰۰۶، ۲۰۱۱) تمدید شده است. بر اساس، بندی که در متن قانون داماتو (ویرایش ۲۰۱۱) آمده است مفاد این قانون نهایتاً تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۶ (۱۱ دی ۱۳۹۵) موثر است و بعد از این تاریخ مفاد آن متوقف می‌شود به بیان دیگر عمر قانون داماتو در دسامبر ۲۰۱۶ به پایان می‌رسید. با این حال، مجلس سنای آمریکا در دسامبر سال ۲۰۱۶ رای به تمدید این قانون داد.

پایین بود، لذا به نظر می‌رسد هنگامی که به اهداف مدنظر خود دست یافتند از اجرای تعهدات خود به بهانه‌های مختلف طرفه رفتند.

نتیجه‌گیری

شاید رفتار و واکنش بازیگران عرصه بین‌الملل به وقایع و حافظه تاریخی و به‌طور کلی سرگذشت تاریخی آن‌ها مرتبط باشد حافظه تاریخی که باعث ایجاد تفسیرهای آن‌ها از یکدیگر و شکل‌گیری هویت‌ها و منافع آن‌ها و در نهایت به رفتاری متناسب با آن تفسیر منجر می‌گردد. شاید بتوان خروج ایالات متحد آمریکا از برجام و سردی روابط بین دو بازیگر عرصه بین‌الملل را در گذشته تاریخی و تفسیرهای دو کشور از یکدیگر جستجو کرد. نفوذ ایالات متحده آمریکا به قبل از دوران پهلوی و زمان قاجار درست زمانی که روس‌ها و انگلیسی‌ها بر سر منابع ایران با یکدیگر رقابت می‌کردند و زمامداران ایرانی به دنبال نیروی سومی بودند تا به این رقابت پایان دهد، می‌رسد. با ورود مورگان شوستر آمریکایی در مقطع زمانی بعد از مشروطیت پای آمریکایی‌ها به صورت رسمی به ایران باز شد، حمایت‌های دیپلماتیک در جنگ اول و دوم جهانی از ایران بر تحکیم نفوذ آن‌ها در ایران افزود، بعد از جنگ دوم جهانی و به حاشیه رفتن حضور انگلیسی‌ها در منطقه خاورمیانه به دلیل هزینه‌های جنگ دوم جهانی، خلأ قدرتی ایجاد و آمریکایی‌ها به خوبی توانستند این خلأ قدرت را پر کنند. پرشدن این خلأ بر نفوذ آمریکایی‌ها در ایران افزود. این نفوذ باعث شد تا حکومت ملی مصدق با کودتای بیست و هشت مرداد ۱۳۳۲ و همکاری آژانس اطلاعاتی آمریکا و انگلیس سرنگون شود و محمدرضا شاه پهلوی به سلطنت بازگردد. در مجموع غرب و آمریکا با توجه به اهمیت راهبردی خاورمیانه و مناطق حیاتی و حساسی که دارد دنبال اجرای طرح‌های مختلف ژئوپلیتیکی برای کنترل این منطقه و سایر رقبای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای هستند و نیز ایجاد عمق راهبردی و تامین امنیت اسرائیل از جمله اهداف آنهاست. این کشورها، بارها تلاش کردند طرح‌های موسوم به انفصال کامل، عادی‌سازی روابط اسرائیل با کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس، طرح خاورمیانه بزرگ را پیاده کنند اما موفق نشدند و علت عدم موفقیت و شکست خود را هم تفکر مقاومت و گروه‌های مقاومت به رهبری جمهوری اسلامی ایران می‌دانند. لذا پروژه‌های سیاسی و راهبردی به نام برجام را برای خنثی‌سازی ایران و مهار و حذف جریان مقاومت طراحی کردند و چون امنیت ایران و کل امت اسلامی را تهدید می‌کرد و ابعاد گسترده‌ای داشت، قابلیت اجرایی پیدا نکرد علت دیگر عدم موفقیت برجام این بود که غرب به هیچ یک از تعهدات خود عمل نکرد.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله حامی مالی ندارد.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، نشر و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره می‌شوند، به طور کامل رعایت شده است.

تعهد کپی رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی رایت (CC) رعایت شده است.

References

- Abolhasan, Sh., Habib-allah. (2015). Anatomy of Iran and United States of America nuclear negotiations until the JCPOA and Resolution 2231, *International Relations Studies Quarterly*, 8(30), pp 9–56. [In Persian]
- Adami, A., & Keshavarz, M, E. (2015). The position of the Resistance Axis Security Complex in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, *Political Studies of the Muslim World Quarterly*, 4(14), pp 1–19. [In Persian]
- Amjad, M. (2000). Iran and United States of America relations, *Strategic Studies Quarterly*, 3(1), pp 44–52. [In Persian]
- Azghandi, A. (2020). *Iranian foreign relations 1941-1979*, Ghoumas Publications, Tehran. [In Persian]
- Bagheri, Alireza. (2024). Legal critique of the JCPOA, available on <https://civilica.com/note/8367/> [In Persian]
- Borhani, M. (2015). Iran and United States of America relations (1945-1945) based on documents. *Foreign Relations History Quarterly*, 16(63), pp 1–27. [In Persian]
- Daneshnia, Farhad. (2015). Alexander Wendt's constructivism: Abstaining from transition between theoretical deadlocks in International Relations and finding a middle way. *Contemporary Political Essays Journal*, 6(2), pp 63–84. [In Persian]
- Elahi, H. (2017). *The Persian Gulf and its issues*. Ghoumas Publications, Tehran. [In Persian]
- Hosseinzadeh, A. (2008). The model of political crisis management in the conduct of Imam Khomeini: A case study of the takeover of the united states of America embassy. *Religion and Politics Quarterly*, 17 & 18, pp 151–171. [In Persian]
- Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. (2016). *Anti-Arrogance in the intellectual domain of Imam Khomeini*. Available on <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n14653/> [In Persian]
- Institute for policy studies (2002). *why the u.s. supports isreal*, Access address https://ipsdc.org/why_the_us_supports_israel/
- Jafari Movahed, H. (2015). Iran's relationship with the United States of America: Possibility or impossibility? *Foreign Policy Quarterly*, 29(3), pp 105–131. [In Persian]
- Jafari Valdani, A., & Pirhadi, M. (2016). Dimensions of United States of America influence in Iran (1953-1979) and its consequences on the formation of relations between the two countries after the Islamic Revolution. *Political Research of the Muslim World Quarterly*, 6(2), pp 1–25. [In Persian]
- Jafari Valdani, A., & Pirhadi, M. (2016). The replacement of United States of America influence for Britain in Iran (1953-1979). *International Relations Research Quarterly*, 1(22), pp 59–99. [In Persian]
- Karami, J. (2004). Identity of the State in Foreign Policy, *Foreign Policy Quarterly*, 18(1). [In Persian]
- Khajeh Sarvi, G., & Khani Arani, E. (2012). The reflection of the Islamic Revolution of Iran on the United States of America. *International Relations Research Quarterly*, 1(6) 6, pp 41–72. [In Persian]
- khamenei.ir. (2016). Instances of enmity by United States of America and the West towards the Iranian nation. Available on <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=4093> [In Persian]

- Khoramshad, M. B., & et al. (2011). *Reflections of the Islamic Revolution*. Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Research Institute for Development of Humanities. [In Persian]
- Klotz, Audi. (1995). *Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid*. Ithaca; Cornell University Press.
- Manzoor, D., & Mostafapour, M. (2013). Re-reading unjust sanctions: Characteristics, goals, and actions. *Fiscal and Economic Policies Quarterly (Special Issue on the Economic Record of the Government)*, 1(2), pp 21–42. [In Persian]
- Moshirzadeh, H. (2004). Constructivism as a meta-theory of international relations. *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, 65, pp 113–140. [In Persian]
- Paul, k. k., & katzman, K. (2018). Iran nuclear agreement and us. Exert, congressional research service, pp 1-35
- Saberi, S. (2017). Capitulation and the violation of national sovereignty: A comparative look at the political approach of Amir Kabir, Mosaddegh, and Imam Khomeini. *Revolution History Quarterly*, 1(2), pp 155–180. [In Persian]
- Salehi, A., & et al. (2019). The political-legal nature of the United States of America withdrawal from the JCPOA. *Political Strategy Quarterly*, 3(9), pp 133–154. [In Persian]
- Went, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics, *International organization Quarterly*, 46(2), pp 391-425
- Zamani, M., & Nia Kouie, S.A. (2019). Analyzing the factors influencing the withdrawal of the United States of America from the JCPOA. *International Relations Studies Quarterly*, 12(45), pp 95–120. [In Persian]